

Atıf - Reference: Çarpar, Mehmet Can (2020) Richard Sennett ve Karakter Aşınması: Bir Kitap İncelemesi. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(9): 113-119.

Kitap eleştirisi

Richard Sennett ve *Karakter Aşınması*: Bir kitap incelemesi

Mehmet Can Çarpar*

Öz

Ortaya çıktığı dönemden beridir değişen ve dönüşen kapitalizm başta sosyoloji olmak üzere sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında farklı perspektiflerle irdelenmektedir. Bunlardan biri olan Richard Sennett, özellikle de “*Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*” çalışmasıyla çağdaşlarından farklı bir kapitalizm analizi sunar. Kapitalizm ile ilgili çalışmalarını modernlik, ekonomi, kültür gibi makro konulara yoğunlaştıran sosyal bilimcilerin aksine Sennett bu kitabında kapitalizmin gündelik yaşama nasıl yansıdığını ve doğrudan karaktere nasıl etki ettiğini irdelerek mikro bir analiz sunar. Bunu yaparken de sosyoloji ya da sosyal bilim alanları dışındaki okuyucuları da düşündüğü açıktır, nitekim çalışma Sennett’in gözlemlerine dayanarak kurguladığı karakterler üzerinden aktığı için, pek çok sosyoloji araştırmasının aksine çok daha okunabilir bir niteliktedir. Bu makalenin amacı da Richard Sennett’in “*Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*” adlı kitabının bir değerlendirmesini sunmaktır.

Anahtar kelimeler: Sennett, Karakter Aşınması, kapitalizm, sosyoloji

Richard Sennett and *The Corrosion of Character*: A book review

Abstract

Capitalism, which has changed and transformed since its appearance, is being studied with different perspectives in various fields of social sciences, particularly sociology. Richard Sennett, especially with his study “*The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*”, offers a different analysis of capitalism than his contemporaries. Sennett provides a micro analysis in this book by examining how capitalism reflects on everyday life and how it affects the character directly, unlike social scientists who focus their studies on macro issues such as modernity, economy and culture. In doing so, it is clear that since Sennett used characters which he has built based on his observations, he keeps the readers who are not familiar with the fields of sociology or social sciences in mind, thus it is much more readable unlike many other sociology studies. The purpose of this article is to present a review of Richard Sennett’s book, “*The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*”.

Keywords: Sennett, The Corrosion of Character, capitalism, sociology

*Doktora öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, e-posta: mececancan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5418-0885

Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri – Richard Sennett Onikinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Çevirmen: Barış Yıldırım, 188 sayfa.

Kapitalizmin geçirdiği ve halen geçirmekte olduğu dönüşümler başta sosyologlar olmak üzere, birçok sosyal bilimcinin üzerinde tartıştığı bir konu olagelmıştır. Söz konusu sosyologlardan biri olan Richard Sennett 2002 yılında Türkçeye çevrildiği haliyle “*Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*” adlı çalışmasında, kapitalist sistemin son elli yılda geçirdiği değişimleri ve dönüşümleri tartışmaktadır. Sennett (2017: 9) çalışmanın giriş bölümünde esnek kapitalizm olarak tanımlanan yeni sistemin sanayi kapitalizminin şekil değiştirmiş bir hali olduğunu belirtir. Bu ekonomik -ve doğal olarak toplumsal- formasyonda bireylerden değişimlere ayak uydurmaları, esnek olmaları, sabit olmayan ilişkiler kurmaları ve akışkan olmaları beklenir. Bu akışkanlık ve esneklik karşısında ise istikrarın ve bürokrasinin “modası” geçmeye başlamıştır. Doğrusu, bürokrasinin böylesine büyük bir sistemi yönetecek araçları kalmamıştır. Bu “yeni” düzen bireylere çok daha fazla özgürlükler vaat eder; ancak esnek kapitalizm sadece “*geçmişte yürürlükten kaldırılmış kurallarının yerine yeni kontrol biçimlerini*” getirmiştir (Sennett, 2017: 10). Bu vurgu bir sistem olarak kapitalizmin içinde barındırdığı kriz durumuna bir çare olarak esnekliği sunduğunu, kendisini “kötü şöhretinden” kurtarmak istediğini imler. Nitekim Sennett (2017: 10) yeni kapitalizmin tıpkı geçmişte olduğu gibi bir iktidar rejimi olduğunu vurgular. Temel olarak esnek kapitalizmde işin anlamı ve çalışma ilişkilerinin biçimi değişmiş, kol gücünün yerini teknolojik bilgi almış; fakat insanlar risklerle dolu karmaşık ve yüzeysel ilişkiler ağına gömülmüşlerdir. Dolayısıyla kapitalizmin bu yeni formu artık bürokratik ve hantal ilişkilerden ziyade değişimler ve bunların neden olduğu riskler ile ifade edilen farklı bir iktidar ilişkisini beraberinde getirmiştir. Nitekim geçmişte daha çok düz çizgisel bir şekilde ilerleyen kariyer olgusu, bugün çok daha karmaşık bir hal almış; bireyler sabit işlerden ziyade parçalı ve dolayısıyla daha az bağımlılık geliştirdikleri çalışma ilişkilerinde yer almaya başlamışlardır.

Eser kapitalizmin dönüşümüne dair birçok argüman bulundurmakla beraber, söz konusu dönüşümlerin gündelik yaşama yansıyan boyutlarını ele alması bakımından oldukça özgün bir katkı niteliği taşır. Sennett esnek kapitalizmin yarattığı bu belirsiz ve karmaşık yapıda, bireyin karakterinin konumunu sorgular. Ona göre içsel bütünlük, karşılıklı bağlılık ve uzun vadede edinilen deneyimlere gönderme yapan karakter, esnek kapitalizm düzeninde yıpranmaya maruz kalmıştır. Bu sorgulamayı antropolojik gözlemlerle destekleyen Sennett, tanımladığı farklı karakterlerin deneyimleri ve farklı toplumsal gerçeklikleri üzerinden adeta bir öykü şeklinde okuyucusuna sunarak gerçekleştirir. Bu doğrultuda Sennett’in temel problemi şu sorular üzerinden kurular: Bu kadar dinamik, akışkan ve geçiciliği imleyen bir toplumsal düzende, duygusal deneyimlerin kalıcılığına işaret eden karakterin konumu ne olur(?). Bir başka deyişle uzun vadede şekillenen bir deneyimler birikintisine tekabül eden karakter olgusu, “uzun vade yok” mottosu ile şekillenen esnek kapitalizm (Sennett, 2017: 21) koşullarında aşınmalar, yıpranmalar ve bozulmalar yaşar mı(?). Sennett bu yeni ilişkilerin kimlik ve deneyim üzerindeki -daha çok olumsuz- etkilerinin izlerini sürer. Bu iz sürüşünü sürüklenme, rutin, esnek, okunaksız, risk, iş etiği, başarısızlık ve tehlikeli bir zamir şeklinde sekiz farklı tema altında gerçekleştirerek okuyucuya sunar.

Sennett “sürüklenme” bölümünde iki kurgusal karakter üzerinden kapitalizmin mikro alanda yarattığı değişimleri inceler. Söz konusu karakterlerden biri olan

Enrico'nun yaşam öyküsü istikrarlı fordist sanayi kapitalizminin düz çizgisel ve ilerlemeci kariyer mantığını yansıtır. Enrico vasıfsız ve görece güvenceli bir işe sahiptir; eşi Flavia ile birlikte benzer bir işte çalışarak belirli miktarlarda birikim yaparlar. Karakterlerin gelecek tahayyülleri belirlidir; yaşamlarında çok fazla karmaşıklığa yer yoktur ve bu nedenle anlatılara, hatıralara sahiptirler. Bunun aksine oğulları Rico esnek kapitalizmin başarılı, orta sınıf ve güvencesiz çalışanını temsil eder. Kendisini esnek kapitalizmin mitlerine inandırır ve babasının dönemindekileri zamanın hizmetkârları olarak niteler (Sennett, 2017: 17). Rico'nun yaşamı babasının aksine dinamik, riskler ve değişimlerle çevrili bir çalışma ahlakına sahiptir. Bu süreçte birçok kez iş değiştiren Rico ve eşi Jeannette her ne kadar refah içerisinde yaşayan bir çift olsa da, kendi yaşamları üzerlerindeki kontrollerini kaybetme korkusu da taşırlar. Bu korkuları Rico karakteri üzerinden ele alan Sennett, yeni kapitalizmin dayattığı bu esnek ve dinamik ilişkiler sonucunda bireylerin işindeki iktidarı kaybetme korkusu yaşadıklarını belirtir. Bununla birlikte kapitalizmin yarattığı bu durum Rico örneğinde olduğu gibi sosyal ilişkilere de sirayet eder (Sennett, 2017: 19). Rico'nun sabit bir arkadaşlık ve komşuluk ilişkisi kalmaz; hatta aile yaşamı da tıpkı çalışma yaşamı gibi “esneklemeye” başlar. Babasının aksine cemaat duygusunu, sadakati ve karşılıklı bağlılığı deneyimleyemeyen Rico, ailesi ve çocukları da dâhil olmak üzere tüm çevresine yabancılaşır. Çünkü esnek kapitalizmde hayatta kalabilmenin koşulu insanın değişim karşısında ne kadar akışkan olabildiği ile ilişkilidir. Bu modelde uzun vadeli ilişkiler yerine kısa vadeli projelere yer vardır ve bu durum uzun vadeli deneyimler ile şekillenen karakterin aşınması tehlikesini barındırır (Sennett, 2017: 27). Bunun sonucunda Rico'nun kendisine ve yaşamına dair herhangi bir sabit anlatısı kalmaz, karakterindeki sadakat ve bağımlılık erozyona uğrar.

Sennett'in karakteri aşındırdığını düşündüğü olgulardan biri olan “rutin” kitapta, temel olarak iki farklı teorisyenin farklı endüstri toplumu tahayyülleri üzerinden yorumlanır. Diderot'un fabrikası L'Anglee zamanın, işin ve çalışılacak mekânın sistematik bir biçimde belirlendiği, işçilerin rutin işler yaptığı ve mutlu oldukları bir temsile işaret eder. Bunun karşısında Adam Smith'in iğne fabrikası da benzer bir biçimde rutin işlerin yapıldığı bir mekândır; fakat Diderot'tan farkı işçilerin bu rutinitik nedeniyle işlerine yabancılaşmalarıdır. Sennett rutinitik ve karakter arasındaki ilişkiyi irdelerken az önceki bölümde yaptığı gibi yine Enrico ve Rico tiplerine başvurur. Enrico rutinitik en çok hissedildiği fordist dönemde yaşayan bir işçidir; oğlu Rico ise bugün esnek kapitalizmin vaat ettiği -fakat hiç de gerçek olmayan- rutinitik bittiği bir dönemde yaşamaktadır. Enrico her ne kadar işine yabancılaşmış olsa da sosyal hayatına dair daha fazla anlatı ve cemaat duygusu biriktirir; zira aile ile birlikte olmak da rutinitik bir parçası haline gelmiştir. Bunun aksine Rico yüzeysel ve geçici ilişkiler geliştirerek ailesine dahi yabancılaşmayı deneyimler. Bu noktada Sennett rutinitik her ne kadar insanın karakterini aşındıran bir olgu olarak olsa da, Enrico ve Rico örneğinde olduğu gibi fordist kapitalizm rutinitik -bugünkü esneklik söylemine nazaran- insan yaşamında görece anlatı oluşturabileceğini de ileri sürer: “*Emeğe parçalara ayıran rutinitik, aynı zamanda yaşamı bir araya getirebilir... Rutinitik karakterimizi pasifleştirdiğini kabul etsek bile, esnekliğin bizi yaşama daha müdahil kılması nasıl mümkün olacaktır?*” (Sennett, 2017: 46 - 48).

Sennett kitabının üçüncü bölümünde esnekliğin eleştirel bir gözle değerlendirir. Günümüzde rutinitik ve bürokrasinin sınırlılığı karşısında çok daha “özgürlükçü” bir esneklik anlayışı bulunur. Bugün bireylerden zamana ayak uydurmaları, değişimleri kucaklamaları; bir anlamıyla rutine meydan okumaları beklenir. Bu durum Sennett'e (2017: 51) göre yeni bir tahakküm ilişkisini yansıtır. Nitekim esneklik “miti” yeni bir

kontrol ve gözetimi içeren - eskisine nazaran- çok daha karmaşık bir iktidar ağına işaret eder. Ona göre esneklikle birlikte kurumlar kökten bir biçimde dönüşmüş; işyerinin ve çalışmanın anlamı değişmiş ve bunun sonucunda bireyin zaman algısı etkilenecek süreklilik kopmaya başlamıştır. Esneklik üretimde uzmanlaşmaya yol açmış, bunun sonucunda “hantal” bürokrasiler, dolayısıyla devletin rolü minimize edilmiş ve ortaya çok daha “esnek” fakat bir o kadar da eşitsiz ilişkiler çıkmıştır. Bununla birlikte esnek kapitalizm çalışma ilişkilerine merkezsiz ve çok daha güçlü bir iktidarı da getirmiştir. Bu düzende çalışma saatleri ve mekânları da esnekleşir; esnek zaman etütleri uygulanır ve iş evlere dahi taşınabilir. Bu durum Sennett’e göre bir özgürlük yanılsamasından ibarettir. Zira fordist ve istikrarlı kapitalizmin aksine esnek kapitalizmde iktidarın kendisi de esnekleştirilmiştir; her an internet ve ağlar yoluyla bireyler gözetlenebilir ve denetlenebilir. Dolayısıyla tahakkümün biçimi yüz yüze ilişkilerden elektronik ilişkilere doğru bir kayma içerisindedir. Bu düzende karakter aşınmaya çok daha meyillidir, birey esnek olmaya zorlanıp rutinden kaçarken karakterinden sürekli olarak -örneğin bağılıklardan kaçınma gibi- ödünler verir (Sennett, 2017: 65). Bir anlamda Rico örneğinde olduğu gibi karakter komşuluk ve arkadaşlık gibi karşılıklı bağımlılığı içeren ilişkilerden kendisini soyutlamak zorunda bırakır: Rico işyerindeki esnek yaşama alışmak uğruna ailesine zarar verir.

Dördüncü bölümde Sennett esnek rejimin emek üzerinde yarattığı belirsizlik ve kayıtsızlık durumunu Bostonlu fırıncılar örneği üzerinden tartışır. Daha önce Boston’da çalışan fırıncılar üzerine gözlemler yapan Sennett (2017: 74), o dönemlerde fırıncıların belirli bir prosedürle çalıştıklarını ve çalışma mekanı içerisinde bir aidiyet duygusu geliştirdiklerini belirtir. Söz konusu yıllarda çalışan Yunan işçiler sahip oldukları sendikal hakları, iş güvenceleri ve düz çizgisel kariyerleri ölçüsünde cemaat duygusunu deneyimlemişlerdir. Sennett aynı fırına 25 yıl sonra tekrar gider ve işletmenin kurumsal olarak esnekleştığını gözlemler. Fırında artık son derece teknolojik makineler ve bilgisayar programlamaları ile işlenen ekmecekler farklı talepler doğrultusunda şekillenen “esnek” ürünlere dönüşmüşlerdir. Esnekleşmeden nasibini alan yalnızca kurumsal yapı olmamıştır; zira kurum içinde gerçekleşen ilişkiler de esneklik rejimine ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Sennett’in en çok üzerinde durduğu emeğin ne ölçüde esnekleştiği ve bu durumun karakterde yarattığı olumsuz sonuçlardır. Fırında çalışan işçilerin zaman çizelgeleri de esnekleşmiş, sendikal güvenceleri ortadan kalkmış ve fırıncı olmak geçici bir mesleğe/işe işaret etmeye başlamıştır. Bununla birlikte esneklik rejimi işçiyi üretim sürecinden soyutlamış; fırıncılar ekmeği yapan aktörler konumundan bilgisayar tuşuna basan nesnelere konumuna dönüşmüşlerdir. Bu durum işçinin mesleki aidiyet duygusunu yitirmesine ve kendisini “değersiz” olarak nitelmesine yol açmıştır. Esnek uzmanlaşma ve teknoloji nedeniyle üretim sürecini deneyimleyemeyen işçi esnek kapitalizmde işine -eskisinden çok daha- kayıtsız bir durum içerisine terk edilmiştir (Sennett, 2017: 82).

Sennett beşinci bölümde esneklik rejiminin bir “özgürlük” ideali olarak sunduğu anlatıyı risk kavramı üzerinden Rose karakterinin yaşam öyküsüne yer vererek tartışır. Rose bir bar sahibidir ve standart bir iş yaşamı, müdavim müşterileri olan yaşlıca bir kadındır. Rose belirli bir süre sonra -tam da esneklik rejimi nedeniyle- hayatında bir “değişime” ihtiyaç duyar ve risk alıp barını kiralayarak kendisini “esnek” bir çalışma ortamının hâkim olduğu bir ajansta bulur. Esnek kapitalizm insanları değiştirmeye ve risk almaya zorlar, burada istikrarlı kapitalizmle ilişkilendirilen hareketsizlik, sabitlik ve rutinler adeta ölümle eş anlamlı tutulur. Nitekim bu rejimde “*olduğun yerde durmak, çemberin dışında kalmak*” anlamına gelir (Sennett, 2017: 98). Bu durum sanayi kapitalizminin öğretilerine bir meydan okuma biçiminde sunulur; esnekliğin bireyi

“kurtaran” yegâne araç olduğu belirtilir. Oysaki esneklik hiç olmadığı kadar sayıda riski de beraberinde getirmiş ve karakterin çok daha fazla aşınmasına neden olmuştur. Bu aşınmayı Rose’un bir yıllık ajans deneyimleri üzerinden inceleyen Sennett’e göre işin belirsizleşmesi nedeniyle bireylerde güvensizlik duygusu hat safhaya çıkmıştır. Nitekim Rose çalıştığı sektörde yapılan işin tanımının kısa vadeli ve “esnek” olması temelinde kendisini işinde başarılı ya da başarısız olarak niteleyemez; her gün işten çıkarılma endişesi taşır. Bununla birlikte yaşlı olması işyerinde bir alay konusu da olur. Çünkü esnek kapitalizmde işler geçici projeler üzerine kurulur, proje bittiğinde yeni işlerin yapılması gerekir ve bu nedenle yaşlı ve deneyimli Rose’un sahip olduğu sabit bilgi birikiminin işlevi yoktur. Yeni rejimde her şey o ana bağlıdır ve o anda çözülmelidir; bu sebeple kişi yalnızca şimdiki zamana mahkûm olur ve geleceğini belirleme yetisi zamanla pas tutar; deneyimin rehberlik ettiği güven duygusunun yerini karakteri aşındıran güvensizlik, endişe ve belirsizlik almıştır.

Kitabın altıncı bölümünde Sennett daha önce yer verdiği kurgusal karakterlerin deneyimleri üzerinden esnek kapitalizmde değişen iş etiği olgusunu masaya yatırır. Rico’nun geliştirdiği yüzeysel ilişkiler, Bostonlu fırıncıların emekleri ile kurdukları sınırlı etkileşim ve Rose karakterinin geçmiş deneyimlerinin önemini yitirmesi yeni iş etiğinden kaynaklanır. Esnek kapitalizmin iş etiği rutine meydan okuyan yeni değişimler, riskler ve sığılıklarla doludur; burada artık zamanı bilinçli bir şekilde organize etmek imkânsızdır. “Zamanın oku kırıldı artık; sürekli olarak yeniden tasarlanan, rutine düşman olan ve kısa vadeye odaklı bir politik ekonomide hedefine varamaz oldu bu ok. İnsanlar uzun süreli insanı ilişkilerin ve kalıcı hedeflerin yokluğunu hissediyor.” (Sennett, 2017: 112). Sennett’in buradaki amacı fordist kapitalizme duyulan özlemi vurgulamak değildir; nitekim söz konusu düşünür fordist kapitalizmin iş etiği olan çileciliği de karakter açısından şüpheli bulur. Sennett’e göre fordist iş etiğinin yarattığı amaçlı insan karakteri hayatından hiçbir şekilde tat alamaz; tek amacı çalışmak ve geleceğine yatırım yapmaktır (Sennett, 2017: 124). Nitekim Rose karakteri barda basit işler yapmaktan keyif almaz, ancak geleceğini belirleme yetisine, dolayısıyla zamanını bilinçli bir şekilde organize etme hakkına görece sahiptir. Sennett’in esnek kapitalizme dair yaptığı eleştiri, yeni iş etiğinin -takım çalışmasının- kendisini bir önceki iş etiğinin -bireysellik- yarattığı olumsuz durumlara bir çare olarak sunmasıdır. Sennett’e (2017: 113) göre yeni iş etiğinin vaat ettiği beklentiler hiç gerçekleşmemiştir; zira takım çalışmasına dayalı esnek iş etiğinde iktidar kaybolmadığı gibi ilişkiler çok daha karmaşık ve yüzeysel bir boyuta ulaşmıştır. Nitekim takım çalışması insanları uzun süreli ilişkiler geliştirmemeleri, esnek olmaları ve risk almaları konusunda baskılayan merkezsiz bir otoriteye işaret etmektedir. “Uzun vade yok” mantığında işleyen bir takımda takımın iyi bir üyesi olmanın yolu bir anlamda yalnızca “o an” a odaklanmak ile ilgilidir. Söz konusu “andan” sonra takım dağılır ve yeniden yapılandırılmaya geçilir; işlere sıfırdan yeni kişiler gelir ve belki de farklı amaçlarla yeniden başlanır. İş etiğindeki bu durum kişilerde yeni etik anlayışları yaratmış, Rico örneğinde olduğu üzere karakterin sadakat ve bağlılık gibi uzun vadeli yönleri değişime uğramıştır. Burada uzun ilişkilere yer yoktur ve bu nedenle amaçlı insan yerine ironik insan karakteri ortaya çıkmıştır (Sennett, 2017: 131). Esnekliğin neden olduğu uçuculuk durumu, zaman içinde bireyin kendi gerçekliğinden şüphe etmesine yol açar, birey hiçbir şeyin sabit olmadığı hissine kapılarak kendine kalıcı bir değer atfedemez hale gelir (Sennett, 2017: 132). Dolayısıyla insan kendine anlatılar oluşturmak yerine, geçmiş ve geleceğine dair bir kopuş durumunu deneyimler.

Sennett çalışmasının yedinci bölümünde en büyük modern tabu olarak tanımladığı başarısızlık durumunu (2017: 135), bir dönem IBM şirketinde çalışan programcılar üzerinden değerlendirir. Esnek rejimde bireye dayatılan sürekli değişme ve kendini geliştirme baskısı, başarısızlığın kitlesel olarak maruz kalınan bir durum haline gelmesine yol açmıştır. *“Başarısızlık, artık sadece en yoksul ve çaresiz kesimleri bekleyen bir kader olmaktan çıkarak, orta sınıfların yaşamında da daha sık karşılaşılan, sıradan bir olay haline geldi”* (Sennett, 2017: 136). Nitekim esnek kapitalizmde kariyer olgusunun anlamı değişmiştir, fordist kapitalizmde olduğu ölçüde istikrarlı bir çizgiden ve buna bağlı olarak gelişen yaşamsal anlatıların varlığından söz edilemez olmuştur. Bunun yerine kısa vadeli ve esnek bir kariyer anlayışı yerleşmiş, işten çıkarılmalar ya da geçici projeler bir norm olarak nitelenmiş ve bir anlamıyla amaçsız kalan “ironik” birey başarısızlığı sürekli olarak deneyimler hale gelmiştir. IBM, 1980'lere kadar alanında tek bir firma olarak çalışanlarına sosyal ve ekonomik refah sunabilen ve çalışanlarının kendilerini güvenli hissettikleri bir çalışma atmosferini temsil eder. Fakat küreselleşen kapitalizme yenik düşen IBM 1990'lı yıllarda yeniden yapılanma sürecine girer, suçlu bulunan küreselleşme değil şirketin hantal bürokrasisidir. Bu noktada esnek üretime geçen IBM'in yeniden yapılanma sürecinde yaklaşık 400 bin kişinin işten çıkarılması da konuşulur; zira küresel ve rekabetçi dünyada işler farklı ağlar aracılığı ile yürütülebilir. İşten çıkarılan bazı IBM çalışanlarını gözleme fırsatı bulan Sennett, çalışanların algıladığı başarısızlık durumunu esneklik ve risk bağlamında değerlendirir. Değişen ve gelişen dünyada kendini geliştirmeden yerinde sayan -dolayısıyla risk almayan- birey başarısızlığı deneyimler. IBM örneğinde olduğu gibi şirketin tekelinin kırılması sahip olduğu bilgisayar teknolojilerinin artık “demode” olması -bir başka deyişle esnek olmaması- ile ilişkilidir. Dolayısıyla bu yeni esnek rejimde risk alabilenler başarılı olurlarken, risk almayanlar başarısızlık ile yüzleşirler. Fordist kapitalizmde bireyin başarısı olarak görülen istikrarlı kariyerler, esnek kapitalizmde bireyin yaşamını kontrol etmesi için iyi bir “reçete” olmaz; bireyin benliği sonsuz güvensizlik içerisinde sonu gelmez bir oluş haline dönüşür (Sennett, 2017: 152). Bu durumda da birey kendisine özgü biricik bir anlatı geliştiremez, işi aracılığı ile *“hayatını çizemez”* (Sennett, 2017: 159), dolayısıyla karakterinden sürekli olarak ödün vermek durumunda kalır.

Çalışmanın son bölümünde Sennett yeni esneklik rejiminin karşılıklı bağımlılığı, sadakati ve liyakati utanç verici bir durum olarak nitelediğini; bunun yerine söz konusu rejimde risk alma eyleminin en özgürlükçü davranış olarak nitelendirildiğini, hatta kutsandığını belirtir. Bu düzende kalıcılığa işaret eden cemaat ilişkilerine yer yoktur, eğer öyle olursa, IBM'in eski çalışanları gibi başarısızlık deneyimlenecektir. Eski rejimde kayıtsızlık maddi temellere dayanırken, yeni rejimde daha kişisel olarak deneyimlenir. Bu durum esnek rejimin “biz” anlayışında yatar; takım çalışması yüzeysel bir “biz” duygusu yaratırken, kalıcılık ile temsil edilen cemaat duygusu yitirilir. Esnek rejimin “biz” anlayışı bireylere kayıtsızlık ve kişilere karşı güvensizlik aşılır, zira kişiler gelip geçicidirler. Bu durumda birey kendisi de dahil olmak üzere her şeyi geçici olarak algılamaya başlar, geline son nokta ise birey kendisi ve çevresi için yararlı olabileceği fikrini reddeder. Birey kendisine ihtiyaç duyulmadığını varsayarak çevresi ile ilişkisini keser; dolayısıyla insanın özü itibarıyla sahip olduğu karşılıklı ilişki kurma duygusu -cemaat- yitirilir, ortak bir tarih anlayışı yok olur. *“Bu koşullar altında karakter aşınır; “Bana ihtiyaç duyan kim var?” sorusu yanıtız kalır”* (Sennett, 2017: 170). Bununla birlikte Sennett çok kötümser bir tablo çizmez, bireylerin içinde bulunduğu bu duruma yönelik farklı taktikler geliştirebileceklerini ima eder. Nitekim insan özü itibarıyla “biz” duygusunu farklı yerlerde aramaya başlar, bu nedenle karşılıklı bağımlılık anlamındaki

“biz” duygusuna yer vermeyen esnek kapitalizm gelecekte yeni bir krizle yüzleşmek durumunda kalabilir.

Sennett’in bu çalışması makale boyunca vurgulandığı üzere, kapitalizmin mikro düzeyde nasıl işlediğini, karakteri nasıl dönüştürdüğünü ve kişiler arası iletişimin de doğal olarak nasıl erozyona uğrattığını göstermesi açısından oldukça işlevseldir. Bununla birlikte kendi coğrafya bağlamından olacaktır ki, Sennett’in bazı ifadelerinde çalışmanın büyük ölçüde orta sınıfsal bir pozisyondan yazıldığı, toplumsal cinsiyet ilişkilerini çok hesaba katmadığı ve analizlerinin merkezinde orta sınıf bir erkek olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Sennett çalışmasının tüm aşamalarında “yeni” olarak tanımladığı esnek kapitalizmi adeta yerden yere vururken, sanayi kapitalizmini de aynı ölçüde olmasa da bir birim övdüğü görülür. Fakat sosyolojideki dev külliyatlar gösterir ki sanayi kapitalizmi de Sennett’in işaret ettiği karakter aşınması durumunu yaratır, bireyi önce işine daha sonra da kendisine ve çevresine yabancılaştırır.

Kaynakça

Sennett, Richard (2017) *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, Çev: Barış Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.